

8. Areal og arealbruk

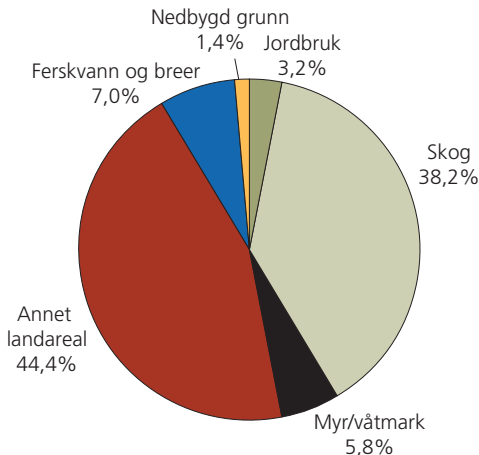
Med et landareal unntatt ferskvann på 304 280 km² og nærmere 4,7 millioner bosatte er Norge, nest etter Island, Europas minst tett befolkede land med 15 innbyggere per km². Hardt klima, tynt jordsmonn og vanskelige terrengforhold gjør at store deler av landet ikke er utnyttet til bosetting eller jordbruk. Nærmere 80 prosent bor i tettsteder, der befolkningstettheten er over 100 ganger høyere enn landsgjennomsnittet. Mye av presset på arealene er derfor lokalisert til tettsteder og de omkringliggende produktive jord- og skogområdene. Men også i spredt bosatte områder øker mange steder intensiteten i arealbruken, målt i andel nedbygd areal, som følge av veibygging, hytteutbygging, framføring av kraftlinjer, mv.

Arealbruken både i sentrale og perifere strøk har stor økonomisk og miljømessig betydning og preger omgivelsene. Endringer i arealbruk fører til endringer i kulturlandskapet og nærmiljøet. Dette betyr mye både for menneskers helse og livskvalitet og for naturens produksjonsevne og økologiske kvaliteter.

Økt konsentrasjon av befolkningen, først og fremst langs kysten i Sør-Norge og i de mest produktive jordbruksområdene, skaper i mange sammenhenger ressurs- og miljøkonflikter som f.eks. nedbygging av de mest verdifulle jordbruksarealene, press på friluftsområdene i og nær tettstedene, strid om riving eller rehabilitering av eldre bygningsmasse og mer konsentrert forurensning. Konsentrasjon av befolkningen gir på den annen side muligheter for miljøgevinster gjennom redusert energibruk til transport og bolig, bedre tilbud av opparbeidede leke- og rekreasjonsarealer og andre fellesgoder i nærområder samt mer effektive løsninger på vann-, avløps- og avfallssystemer.

8.1. Hva er Norges areal dekket av?

Figur 8.1. Arealfordeling etter hovedkategorier av arealdekke¹. Norges hovedland. 2008

¹ Med arealdekke menes det fysiske dekket av jordoverflaten. F.eks. skog, dyrka mark, utbygd og opparbeidet areal. Kilde: Statens kartverk (2008) og Statistisk sentralbyrå.

De mest utbredte typer areal

- Det nedbygde arealet under bygninger og asfalt m.v. består av nærmere 3,8 millioner bygninger og 4 100 km jernbane (Statens kartverk 2008 og Jernbaneverket 2008). Offentlig vei utgjør 93 000 km og private veier omtrent 76 000 km (Vegdirektoratet 2008). Om lag 2 100 km² av landarealet er dekket av veier inkludert vegkant og fortau, mens det rene arealbeslaget av bygninger er om lag 420 km² (Statistisk sentralbyrå 2006).
- Jordbruksareal i drift utgjør om lag 10 200 km², og om lag 125 000 km² av landarealet er dekket av skog (Skog og landskap 2007), av dette er 75 000 km² klassifisert som produktiv skog.
- Annet landareal består av annet opparbeidet areal, kystnære ikke-opparbeidede arealer, kratt og heier, lavproduktiv skog og fjell og vidde. Ifølge Statens kartverk (2008) er i alt 3 100 km² av fastlandet dekket med is og breer.

Boks 8.1. Geografiske hovedtrekk for Norge

Norges geografiske beliggenhet og langstrakte form med variasjoner i klima, kvartærgeologi og topografi gir et bredt spenn i vilkår for arealbruk. Kongeriket Norge består av hovedlandet, øygruppa Svalbard og øya Jan Mayen.

Hovedlandet består av det norske fastlandet og alle øyer, holmer og skjær innenfor grunnlinjen. Hovedlandet utgjør 323 802 km² i alt (304 280 km² landareal og 19 522 km² ferskvann). Landarealet fordelt på høydelag viser at 31,7 prosent av arealet ligger i høydelag fra 0-299 meter over havet. Hele 20,1 prosent av landarealet ligger i høydelag minst 900 meter over havet og kan vegetasjonsmessig betegnes som lavproduktive. Hovedlandets fastland strekker seg fra Skjernøysundet i Mandal i sør (58° 00' 13" nordlig bredde) til Kinnarodden på Nordkinnhalvøya i Gamvik og Lebesby i nord (71° 08' 02" nordlig bredde).

Svalbard består av Bjørnøya, Spitsbergen, Nordaustlandet, Barentsøya, Edgeøya, Kong Karls Land, Hopen, Prins Karls forland, Kvitøya

og alle andre øyer, holmer og skjær mellom 74° og 81° nordlig bredde og 10° og 35° østlig lengde. Norge er i Svalbardtraktaten (traktat av 9. februar 1920) tilkjent full og uinnskrenket suverenitet over Svalbard, med de begrensninger som følger av traktaten. Svalbard er ifølge lov av 17. juli 1925 en del av Kongeriket Norge.

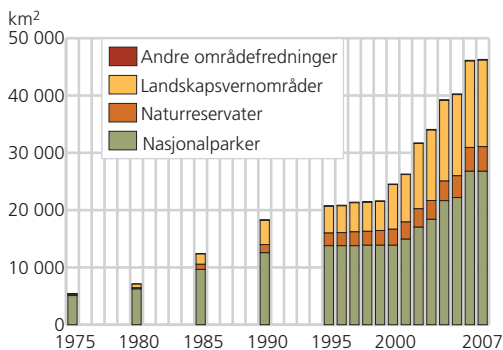
Jan Mayen er ei øy i det nordlige Atlanterhavet. Den ble lagt inn under norsk statsvelde 8. mai 1929, og utgjør ifølge lov av 27. februar 1930 nr. 2 en del av Kongeriket Norge.

De antarktiske områdene Bouvetøya, Peter 1.s øy og Dronning Mauds land (20° vestlig lengde – 45° østlig lengde) er biland. De ble lagt inn under norsk statsvelde ved henholdsvis lov av 27. februar 1930 nr. 3, stortingsvedtak av 23. april 1931 og kongelig kunngjøring av 14. januar 1939. Bilandene er underlagt norsk statshøyhet, men er ikke en del av Kongeriket Norge.

(se også Statistisk årbok 2008, www.ssb.no/aarbok/).

8.2. Vern og nedbygging av arealer

Figur 8.2. **Arealer vernet etter lov om naturvern. Hele landet. 31. desember 1975-2007. km²**

Kilde: Direktoratet for naturforvaltning (2008).

Vernet areal etter naturvernloven

- Areal fredet etter lov om naturvern har økt betydelig siden 1975. Per 1. januar 2008 fordelte det vernede arealet seg på 29 nasjonalparker, 1 822 naturreservater, 174 landskapsvernområder og 122 andre områdefredninger.
- Vernet areal har økt fra 46 168 km² i 2007 til 46 274 km² i 2008, og utgjør i overkant av 14 prosent av Norges areal. Økningen siste året skyldes etablering av nye naturreservater.
- Per 1. januar 2008 var ca. 1 027 km² produktiv skog vernet, noe som tilsvarer drøyt 1 prosent av det totale produktive skogarealet. I dette tallet ligger også et anslag over skog vernet i nasjonalparkene (DN 2008).
- 49 kommuner har mer enn 25 prosent av sitt areal vernet etter naturvernloven. Felles for de fleste kommuner med mye vernet natur, er at de har stor andel fjell, isbreer eller lavproduktive arealer.

Boks 8.2. Områdevern. Oversikt over lover

Det alt vesentligste av de vernede arealene i Norge er vernet med hjemmel i naturvernloven. Andre lover og traktater av betydning i vernesammenheng omfatter:

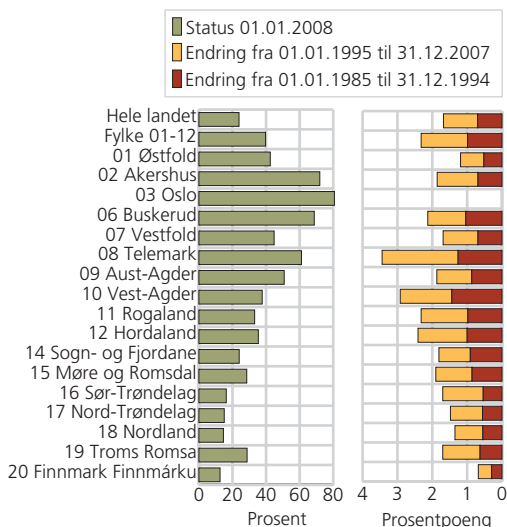
- Viltloven
- Plan- og bygningsloven
- Lov om laks og innlandsfisk, mv.
- Skogbruksloven
- Kulturminneloven
- Svalbardmiljøloven
- Lov om Jan Mayen
- Lov om Bouvetøya, mv.
- Antarktistraktaten

I tillegg finnes det såkalt administrativt fredete områder. Dette er områder eller enkeltforekomster (oftest trær eller grupper av trær) på offentlig grunn. Vassdrag vernet etter verneplanene 1-4 er i det vesentlige kun vernet mot ytterligere kraftutbygging, og slike vassdrag inngår ikke i det som omtales som vernet areal.

Avgang av tilgjengelige kystområder

Alle skal ha mulighet til å drive friluftsliv som helsefremmende, trivselskapende og miljøvennlig aktivitet i nærmiljøet og i naturen for øvrig. Dette er det strategiske målet for resultatområdet Friluftsliv i miljøvernpolitikken. Kystområdene har stor verdi for friluftslivet. Samtidig er dette områder under stort utbyggingspress som gjør at tilgjengeligheten for friluftsliv begrenses stadig mer.

Figur 8.3. Andel av kystlinja som er bygningspåvirket¹ i 2008. Endring fra 1985 til 2008

¹ Kystlinja er definert som bygningspåvirket dersom det er mindre enn 100 m fra strandlinje til nærmeste bygning. Massivregistrering i GAB i 1993-1994 gjør at endringstall før 1995 er usikre. For Oslo er endringstall ikke tatt med.

Kilde: Statistisk sentralbyrå 2008c.

- For hele landet er 24 prosent av kystlinja bygningspåvirket. I fylkene Akershus, Oslo og Buskerud er mer enn to tredeler påvirket.
- Siden 1965 har plan- og bygningsloven lagt restriksjoner på bygging i strandsonen. Til tross for dette og senere innskjerpinger, har det fra 1985 til 2008 blitt foretatt nybygging langs i alt 1,7 prosent – om lag 1 550 km – av kystlinja.
- Endringen har vært størst i de sørligste fylkene hvor kystlinja fra før var sterkest bygningspåvirket.

Boks 8.3. Byggeaktivitet i 100-metersbeltet langs kysten

Det er et uttalt nasjonalt resultatmål at områder av verdi for friluftslivet skal sikres. Flere nøkkeltall er utarbeidet som operasjonelle redskap for å følge utviklingen i forhold til de nasjonale målene for resultatområdet Friluftsliv i miljøvernpolitikken.

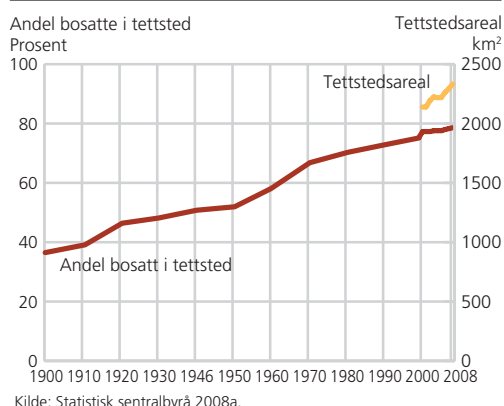
Tilgjengelighet til 100-metersbeltet langs kysten er et slikt nøkkeltall. Hovedlandets kystlinje er 92 100 km lang, medregnet øyer, fjorder og bukter. Dette tilsvarer drøyt 2 ganger jordas omkrets ved ekvator. De fleste av tettstedene og mye av de bebygde arealene ellers, inklusive hytter og fritidshus, er konsentrert nettopp langs kysten. Hele 24 prosent av kystlinjas totale lengde ligger mindre enn 100 meter fra nærmeste bygning (registrert i GAB - Registeret over grunneiendommer, adresser og bygninger - per 1. januar 2008). For strekningen Halden i sørøst til og med Hordaland i vest, en strekning som omtales spesielt i nøkkeltallssammenheng, er hele 40 prosent av kystlinja mindre enn 100 meter fra nærmeste bygning. Dette indikerer at allmennhetens tilgjengelighet til 100-metersbeltet i kystsonen kan stedvis være betydelig begrenset på denne strekningen.

Les mer i: Bygging i strandsonen (1985-2008) Jevn utbyggingstakt langs stredene. Dagens statistikk, <http://www.ssb.no/emner/01/01/20/strandsone/>, Statistisk sentralbyrå.

8.3. Arealbruk og aktivitet i tettbygde strøk

Tettstedene utgjør om lag 1 prosent av landarealet, men hele 4/5-deler av landets befolkning bor i tettsteder. Arealbruk, tilbud og tjenester i nærrområdene til befolkningen påvirker bl.a. oppvekstvilkår, transportbehov og helseforhold knyttet til forurensning og muligheter til friluftsliv og rekreasjon. Det er derfor viktig å følge utviklingen i arealbruk og aktivitet i tettbygde strøk.

Figur 8.4. Andel av befolkningen bosatt i tettsteder/tettbygde strøk 1900-2008 og tettstedsareal 2000-2008

Kilde: Statistisk sentralbyrå 2008a

Befolkningsutvikling og tettstedsareal

- Det siste året har antall bosatte i tettbygde strøk økt med 67 400 personer eller om lag 1,8 prosent. Den store innvandringen i fjor bidro sterkt til denne veksten. 79 prosent av oss bor nå i tettsteder. Det totale tettstedsarealet i Norge utgjør 2 334 kvadratkilometer. Økningen i tettstedsarealet fra 2007 til 2008 var 40 km².
- Gjennomsnittlig befolkningstetthet i norske tettsteder per 1. januar 2008 var 1 595 bosatte per km². Det tilsvarende tallet i år 2000 var 1 588 bosatte per km². Det skjer en langsom men merkbar foretting av tettstedene.
- I de fem største tettstedene, med mer enn 100 000 bosatte (Oslo, Bergen, Stavanger/Sandnes, Trondheim og Fredrikstad/Sarpsborg), bor det nå over 1,5 millioner personer.
- Hele 708 tettsteder (77 prosent) hadde mindre enn 2 000 bosatte per 1. januar 2008. Disse tettstedene hadde kun 13 prosent av tettstedsbefolkningen, men 24 prosent av det totale tettstedsarealet.

Tabell 8.1. Tettsteder¹, innbyggere og areal, 1. januar 2008 etter størrelsesgrupper av tettsteder. Endring fra 2007 til 2008

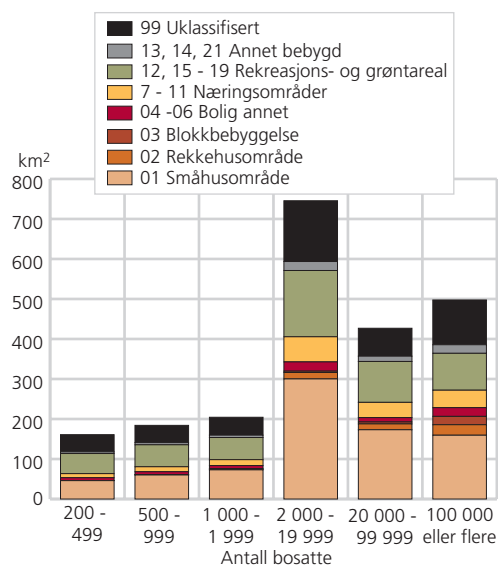
	2008			Endring fra 2007 til 2008		
	Antall tettsteder	Folkemengde	Areal km²	Antall tettsteder	Folkemengde	Areal km²
I alt	922	3 722 786	2 333,73	5	67 395	39,65
200 - 499	344	1 17 726	170,12	4	1 139	3,11
500 - 999	218	152 820	190,38	-2	-185	0,26
1 000 - 1 999	146	206 861	209,09	-1	-536	-1,57
2 000 - 19 999	195	1 059 849	796,62	4	27 954	22,95
20 000 - 99 999	14	661 875	383,16	-1	-90 666	-58,90
over 100 000 ²	5	1 523 655	584,36	1	129 689	73,80

¹ Et tettsted er en samling hus der det bor minst 200 mennesker og avstanden mellom bygningene normalt ikke er mer enn 50 meter. Tettsteds grensene er derfor dynamiske og kan bli endret på grunn av utbygginger og befolkningsendringer.

² Fredrikstad/Sarpsborg inngår nå i størrelsesgruppen 100 000 eller flere bosatte.

Kilde: Statistisk sentralbyrå 2008a.

Figur 8.5. Arealbruk innen tettsteder. Tettsted etter størrelsesgrupper, km². 2005

Kilde: Statistisk sentralbyrå 2005.

Arealbruk og nedbygd grunn i tettsteder

- Tettstedene omfatter mindre enn 1 prosent av landets areal, men omkring en fjerdedel av det fysiske nedbygde arealet. Om lag 30 prosent av tettstedsarealene er nedbygd med infrastruktur, bygninger og veier.
- Den samlede bygningsmassen i tettstedene la beslag på om lag 220 km², mens bygninger utenfor tettstedene dekket om lag 200 km² i alt.
- Om lag 2/3 av det fysiske nedbygde arealet i tettsteder er veier. Utenfor tettsteder er denne andelen 88 prosent (skogsbilveier inkludert).
- Over en tredjedel av totalarealene i tettstedene består av småhusområder.
- Små tettsteder er mer plasskrevende i forhold til tettheten av bygningsmasse og effektivitet i arealbruken enn de store.

Boks 8.4. Avgrensning av tettsteder og datagrunnlag

Tettsteder er noe forenklet definert av SSB som områder med minst 200 bosatte der avstanden mellom bygningene normalt ikke overskrider 50 meter. Tettsteds grensene er således dynamiske og endres som følge av utbyggingsmønster og befolkningsendringer.

I tillegg til økt arealmessig utbredelse av de større tettstedene, har den generelle befolkningsveksten bidratt til at en del småsteder har gått fra å tilhøre spredtbygde områder til å bli tettsteder. Samtidig er andre tettsteder i områder med svak næringsstruktur fraflyttet og har således mistet tettstedsstatus.

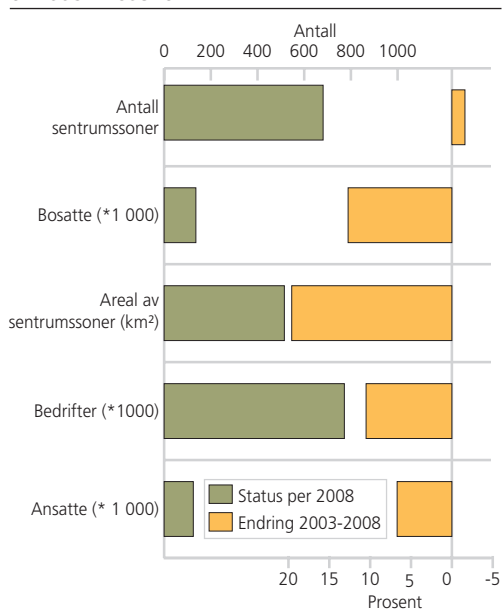
Endrede driftsmetoder i primærnæringene og framvekst og konsentrasjon av industri og tjenesteenheter har medført store endringer i bosettingsmønsteret de siste 100 årene. Det er stor variasjon i tettstedenes størrelse både målt i utstrekning og i antall bosatte, men de aller fleste tettstedene er små.

Tettstedsstatistikken er fra og med 1999 basert på resultater av koblinger mellom Det sentrale folkerregisteret (DSF) og Registeret over grunneiendommer, adresser og bygninger (GAB). Ved hjelp av numeriske adresser, adresse-/bygningsskoordinater og et geografisk informasjonssystem (GIS), blir bygninger og tilhørende befolkning gruppert sammen til tettsteder. Kvaliteten på statistikken vil til enhver tid være avhengig av hvor fullstendig og nøyaktig stedfestingen i registrene er.

Sentrumssoner

Etablering av kjøpesentre utenfor sentrale deler av byer og tettsteder fører til et handlemønster med økt bilbasert transportbehov, med påfølgende miljøbelastninger i form av støy, forurensning og mindre trygge oppvekstvilkår på grunn av økt trafikk. Statistikk over sentrumssoner søker å tallfeste utviklingen på dette området.

Figur 8.6. **Antall, areal, bosatte, ansatte og bedrifter i sentrumssoner. 2008. Endring fra 2003 til 2008. Prosent**

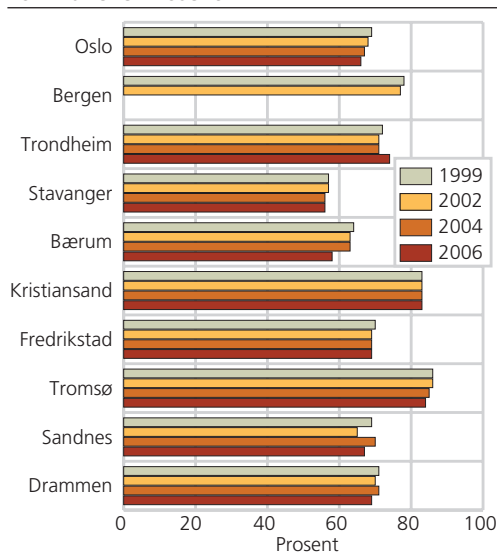
Kilde: Statistisk sentralbyrå 2008d.

- Sentrumssoner (se boks 8.6) fantes bare i 227 av landets 430 kommuner per 1. januar 2008. Det er særlig i de minste kommunene det ikke dannes sentrumssoner (Statistisk sentralbyrå 2008c).
- Per 1. januar 2008 var det 681 sentrumssoner med om lag 515 000 bosatte. Selv om antall sentrumssoner har gått noe opp og ned siden 2003, har areal og antall bosatte hatt en nokså stabil, men svak vekst i samme periode. Bedriftsetableringer og -nedlegginger gjør at små sentra kan bli dannet et år og forsvinne det neste, men dette har liten innvirkning på sum av areal og bosatte.
- Per 1. januar 2008 var det 772 000 ansatte i sentrumssoner.
- Vi blir stadig litt mer urbane i den forstand at flere bor i sentrum. Om lag 11 prosent av befolkningen bor i sentrumssoner, en svak økning fra tidligere år. Det er i dag nærmere 3 800 bosatte per kvadratkilometer i sentrumssonene, mens det i tettstedene i snitt bor om lag 1 600 per kvadratkilometer. Sentrumsbeboerne bor dermed over dobbelt så tett som de tettstedsbosatte.

Tilgang til leke- og rekreasjonsarealer i tettsteder i de ti største kommunene

Sterk vekst i bosetting og sysselsetting i byene fører til press på arealene både i og rundt tettsteder. Oppføring av nødvendige bygninger og infrastruktur innen et allerede eksisterende byområde eller tettsted vil føre til en fortetting, og er i tråd med en ønsket byutvikling, jf. St.meld. nr. 23 (2001–2002). Målsettingen om en tett by fører til et stort press på arealene i sentrale byområder. Dette kan føre til utbygging av grønne lunger og redusere eller vanskeliggjøre tilgang til leke- og rekreasjonsarealer. Mangel på, underdimensjonering eller for stor avstand til gode lekearealer vil ofte bety at veier og/eller parkeringsplasser blir tatt i bruk til lek, og utgjør en betydelig trafikkfare for barn. Miljøvennlig byutvikling med høy arealutnytting må derfor ses i sammenheng med befolkningens bomiljø og trygg tilgang til gode utearealer. Regjeringen har oppfordret kommunene til å sikre de nære leke- og rekreasjonsområdene når byene fortettes og omformes, jf. St.meld. nr. 26 (2006–2007).

Figur 8.7. **Bosatte med trygg tilgang¹ til leke- og rekreasjonsarealer i tettsteder. De ti største kommunene. Prosent**

Kilde: Haagensen (2007).

- I de fleste av kommunene har mellom 60 og 70 prosent av befolkningen trygg tilgang til leke- og rekreasjonsarealer fra sitt hjemsted.
- I Tromsø og Kristiansand hadde over 80 prosent trygg tilgang til slike arealer i 2006. Bærum og Stavanger kommer dårligere ut. Der er andelen bare drøyt 50 prosent.
- Trondheim er den eneste kommunen der andelen av befolkningen med trygg tilgang til leke- og rekreasjonsarealer har økt i perioden.

Boks 8.5. En operasjonalisering av begrepet sentrumssone

I januar 1999 ble det vedtatt en rikspolitisk bestemmelse gjeldende for inntil 5 år om midlertidig å stoppe etableringen av kjøpesentre utenfor sentrale deler av byer og tettsteder (MD 1999). En viktig grunn for at denne bestemmelsen kom på plass, var ønsket om aktivt å styrke utviklingen av sentrum i tettstedene, og å motvirke en tendens til utvikling av et handlemønster med økt bilbasert transportbehov til perifert beliggende store kjøpesentre.

Den rikspolitiske bestemmelsen medførte bl.a. behov for klarere å definere sentrumsbegrepet for å sikre mulighet for en ensartet praktisering av bestemmelsen sentralt og lokalt. På bakgrunn av dette ble det bl.a. satt i gang et forprosjekt der Statistisk sentralbyrå i samarbeid med Oslo og Akershus fylkeskommune operasjonaliserte begrepet sentrumskjerne basert på krav til fysisk konsentrasjon og mangfold av virksomhet i et område der:

- det skal forekomme detaljvarehandel
- det skal finnes enten offentlig administrasjonssenter, helse- og sosialsenter eller andre sosiale/ personlige tjenester
- det skal være minst 3 hovednæringer representert
- maksimum avstand mellom bygninger der virksomheten er lokalisert skal ikke overstige 50 meter.

En sone på 100 meter ble lagt rundt sentrumskjernen, og til sammen dannet dette sentrumssonen.

Se kart over sentrumssoner og tettsteder <http://www.ssb.no/emner/01/01/20/>.

Boks 8.6. Mål og nøkkeltall for friluftslivsarbeidet

Under det strategiske målet for friluftslivsarbeidet i miljøvernpolitikken – "Alle skal ha mulighet til å drive friluftsliv som helsefremmende, trivselsskapende og miljøvennlig aktivitet i nærmiljøet og i naturen for øvrig" – finner vi nasjonalt resultatmål 1.4.4 som lyder: «Ved boliger, skoler og barnehager skal det være god adgang til trygg ferdsel, lek og annen aktivitet i en variert og sammenhengende grønnstruktur med gode forbindelser til omkringliggende naturområder» (St.meld. nr. 26, 2006-2007).

Med utgangspunkt i dette målet er det avledet to nøkkeltall med tanke på måling av resultatoppnåelse over tid:

- Andel av boliger, skoler og barnehager som har trygg tilgang på leke- og rekreasjonsarealer (minst 5 dekar) i en avstand på 200 meter.
- Andel av boliger, skoler og barnehager som har tilgang på nærturterreng (større enn 200 dekar) i en avstand på 500 meter.

Disse indikatorene ble nærmere beskrevet i *Tilgang til friluftsområder - metode og resultater 2004* (Engelien et al. 2005).

8.4. Arealforvaltning i kommunene

Planstatus for biologisk mangfold, friluftsliv og kulturminner

Gjennom kommuneplanens arealdel legger kommunen grunnlaget for å sikre områder av spesiell verdi på ulikt vis, blant annet gjennom å vedta planer med spesiell fokus rettet mot miljøverdier som biologisk mangfold, friluftsliv og kulturminner.

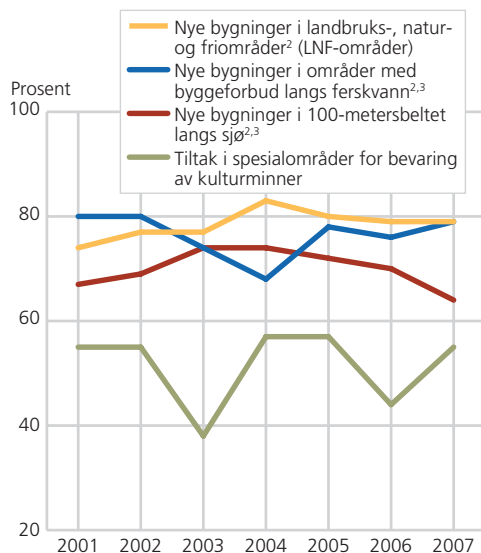
- Av miljøverdiene legger kommunene størst vekt på friluftslivet. Biologisk mangfold har i mindre grad vært et prioritert felt, men andelen kommuner med plan har økt sterkt siden 2001. Det henger sannsynligvis sammen med at kommunene har blitt tildelt midler for å kartlegge og verdisette biologisk mangfold.
- Avgjørende for disse forskjellene kan være hva kommunen oppfatter som sitt ansvar. Det klassiske natur- og kulturminnevernet har tradisjonelt vært sett på som et statlig ansvar, mens friluftsliv i større grad har vært delegert til kommunene.
- Det er folkerike kommuner som i størst grad innarbeider disse brukerinteressene i sine kommuneplaner, men sammenhengen er ikke helt entydig.
- Det siste året har gjennomsnittsalderen, bortsett fra kulturminnevernplaner, gått opp, og det indikerer at planene i liten grad blir fornyet.
- Se også kapittel 5.7. Forvaltning av utmark.

Tabell 8.2. **Andel av kommunene med gjeldende plan for biologisk mangfold, friluftsliv, kulturminnevern og klima og energi. Gjennomsnittsalder for planene i rapporteringsåret**

	Biologisk mangfold		Friluftsliv		Kulturminner og kulturmiljø		Klima og energi	
	Andel kommuner med plan. Prosent	Alder. År	Andel kommuner med plan. Prosent	Alder. År	Andel kommuner med plan. Prosent	Alder. År	Andel kommuner med plan. Prosent	Alder. År
Hele landet						
2001	17	4,6	62	3,7	28	5,5
2002	20	4,2	57	3,4	..	5,3
2003	29	2,3	59	2,3	30	5,2
2004	32	2,7	61	2,6	30	4,8
2005	39	3,1	60	2,8	30	4,7
2006	48	4,3	62	3,9	31	5,6
2007	53	3,9	62	3,4	33	4,9	9	2
Etter folketall i kommunen, 2007								
Over 300 000	100	5	100	1	0
50 000-300 000	92	2,4	92	1,5	83	3,5	58	1,4
30 000- 50 000	83	4,8	75	3,6	58	6,6	33	4,8
20 000- 30 000	68	5,7	82	6,3	62	4,5	19	2,4
10 000- 20 000	58	3,5	57	3,6	38	6,3	10	1,8
5 000- 10 000	54	4,3	76	3,4	29	5,2	8	1,3
2 000- 5 000	42	3,1	57	2,7	29	4,4	5	1,5
Under 2 000	46	4	47	3,7	19	4,6	0	..

Kilde: Statistisk sentralbyrå 2008b, KOSTRA (KOMMUNE-STAT-RApportering).

Figur 8.8. **Andel nye bygninger og tiltak innvilget ved dispensasjon i områder med stor miljøverdi. 2001-2007**

¹ Antall saker gjelder kun kommuner som har rapportert for årene 2001-2003. Om lag 80 prosent av kommunene har rapportert. Fra 2004 gjelder tallet for hele landet. Fra og med 2005 er landbruk ikke medregnet.

² For årene 2001 og 2002 gjelder statistikken alle tiltak, fra 2003 bare nye bygninger.

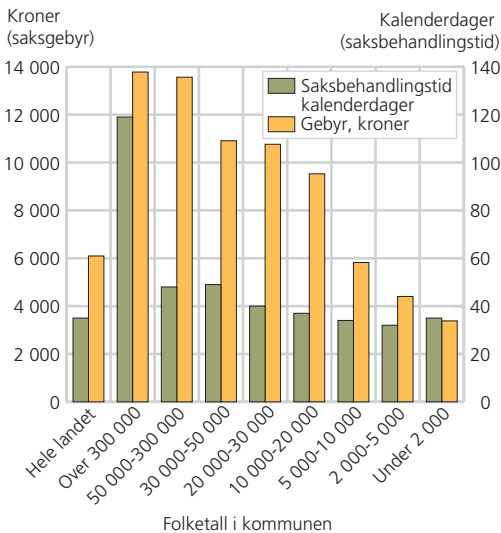
³ For årene 2001-2004 gjelder rapporteringen kun dispensasjonssøknader.

Kilde: Statistisk sentralbyrå 2008b, KOSTRA (KOMMUNE-STAT-RAPPORTERING).

Plansaksbehandling i områder med spesiell miljøverdi

- Planer kan være bindende eller retningsgivende for hvilke tiltak som kan gjennomføres. Rapportering om tiltak i områder med stor miljøverdi (definert som landbruks-, natur- og friområder (LNF-områder), strandsone og spesialområder for bevaring av kulturminner) viser at de fleste søknadene er i samsvar med plan og innvilges.
- Antallet dispensasjoner som gis fra vedtatte planer, er større enn antall avslag. Det gjelder for alle typer områder.
- Andelen dispensasjoner i 100-metersbeltet langs sjø har gått noe ned de siste årene. For områder med byggeforbud langs ferskvann er bildet noe mer varierende.
- Det er liten sammenheng mellom saksmengden i kommunene og andelen dispensasjoner.

Figur 8.9. **Saksgebyr for oppføring av enebolig og gjennomsnittlig saksbehandlingstid for søknadspliktig tiltak, etter folketall i kommunen. 2007**

Kilde: Statistisk sentralbyrå 2008b, KOSTRA.

Gebyrer og saksbehandlingstid i kommunal arealforvaltning

- I 2007 utgjorde nettoutgiftene til fysisk planlegging og tilrettelegging i overkant av 0,6 prosent av kommunenes totale netto driftsutgifter. Andelen av brutto utgifter var i overkant av 1 prosent. Gebyrene har vokst langt raskere enn den generelle prisstigningen de siste årene.
- Størrelsene på gebyrene øker med størrelsen på kommunene, målt i folketall. Det kan henge sammen med at det er flere interesser som berøres, og at det kan komme flere klager som bidrar til økt saksbehandling.
- De lave gebyrene i forhold til utgiftsnivået i de små kommunene kan, i tillegg til enklere saksbehandling, også til dels henge sammen med at små kommuner i større grad bruker lave gebyrer som «løkkemiddel» for etablering.
- Saksbehandlingstiden er lengst i de største kommunene. Det kan henge sammen med høy sakskompleksitet, og dermed større krav til saksbehandling.

Boks 8.7. Byer og miljø. Indikatorer for miljøutviklingen i de ti største byene

Retningslinjer for bærekraftig, romlig utvikling i tettsteder på det europeiske kontinentet ble lagt fram for de europeiske ministrene med ansvar for regional planlegging (European Conference of Ministers Responsible for Regional Planning CEMAT) på ministerkonferansen i september 2000. Her sluttet Norge seg til retningslinjene sammen med de øvrige medlemslandene i Europarådet. Retningslinjene gir råd om hvordan få kontroll over byspredningen, hvordan forvalte byens økosystem samt hvordan utvikle effektiv og miljøvennlig offentlig transport (St.meld. nr. 23 (2001- 2002) Bedre miljø i byer og tettsteder).

Utbyggingsmønster, senterstruktur, transportsystem og grønnstruktur danner til sammen de fysiske strukturene i byer og tettsteder (St.meld. nr. 21 (2004-2005) Regjeringens miljøvernpolitikk og rikets miljøtilstand). Disse strukturene endres gradvis som følge av alle store og små utbyggingstiltak. For å få oversikt over om utviklingen går i retning av mer funksjonelle og miljøvennlige by- og tettstedsstrukturer, var det nødvendig å utvikle statistikk og indikatorer for bymiljøet som kan måle dette. Dette ble understreket i St.meld. nr. 23 (2001-2002) Bedre miljø i byer og tettsteder (kapittel 6.8.4) som illustrerer regjeringens prinsipielle fremstilling av de viktigste elementene i en miljøvennlig bystruktur, og disse har vært viktige for utviklingen av indikatorer. Indikatorene skal gi en oversikt over miljøtilstanden og utviklingen i hver av de ti mest folkerike kommunene, og i tillegg gi en sammenligning mellom byene og landet forøvrig.

Avstand til barnehage, skole og dagligvarebutikk, rekreasjonsarealer og nærturterreng betyr mye for transportbehovet, miljøet og folks trivsel. Spesielt er barn, funksjonshemmede, eldre og andre med begrenset aksjonsradius avhengige av nærmiljøet og lokalsamfunnet, både sosialt og fysisk. For mange er det derfor viktig å ikke være avhengig av bil for å nå disse målpunktene ved valg av bosted. Å kunne gå eller sykle til målpunktene kan også være det som får innbyggerne til å nå anbefalinger om en halv times fysisk aktivitet per dag. Det fremgår i St.meld. nr. 23 (2001-2002) at areal- og transportplanleggingen bør integrere folkehelsepolitikken bedre. I denne forbindelse har Statistisk sentralbyrå presentert følgende indikatorer:

- Andel av bosatte som har mindre enn 200 m til rekreasjonsareal større enn 5 dekar
- Andel av barn som har mindre enn 500 meter til barnehage
- Andel av befolkningen som har mindre enn 500 meter til dagligvarebutikk
- Andel av skoleelever som har mindre enn 500 meter til skole

Mer informasjon: Erik Engelién (erik.engelién@ssb.no, tlf. 62 88 52 93; tettsteder, sentrum, bymiljø og friluftsområder), Ola Erik Nordbeck (ola.erik.nordbeck@ssb.no, tlf. 62 88 51 07; strandsone og naturvern), Jørn Kristian Undelstvedt (jku@ssb.no, tlf. 62 88 50 84; arealforvaltning i kommunene).

Nyttige Internett-adresser

Statistisk sentralbyrå, Temaside Areal: <http://www.ssb.no/areal/>

Statistisk sentralbyrå, Miljøstatistikk : <http://www.ssb.no/emner/01/miljo/>

Direktoratet for naturforvaltning: <http://www.dirnat.no/>

Miljøverndepartementet: <http://www.regjeringen.no/nb/dep/md.html?id=668>

Norges geologiske undersøkelse: <http://www.ngu.no/>

Norsk institutt for skog og landskap: <http://www.skogoglandskap.no/>

Norsk institutt for luftforskning: <http://www.nilu.no/>

Norsk institutt for vannforskning: <http://www.niva.no/>

Norges vassdrags- og energidirektorat: <http://www.nve.no/>

Statens forurensningstilsyn: <http://www.sft.no/>

Statens kartverk: <http://www.statkart.no/>

Referanser

Bloch, V.V. H. (2002a): *Arealstatistikk fra GAB og FKB Bygg - Datagrunnlag og metode for produksjon av arealtall*. Notater 02/72, Statistisk sentralbyrå.

Bloch, V.V. H. (2002b): *Arealstatistikk fra GAB og BoF - Datagrunnlag og metode for overføring av næringskode*. Notater 02/68, Statistisk sentralbyrå.

Bloch, V.V. H. (2002c): *Arealbruksstatistikk for tettsteder - Områdemodellering*. Notater 02/64, Statistisk sentralbyrå.

Bloch, V.V. H. (2002d): *Metode og datagrunnlag for produksjon av arealstatistikk for tettstedsnære områder*. Teknisk dokumentasjon. Notater 02/3, Statistisk sentralbyrå.

Bloch, V.V. H. (2002e): *Arealbruksklassifisering av bebygde arealer. Revidert rutine for tilordning av arealbruksklasse til bygning*. Notater 02/2, Statistisk sentralbyrå.

Direktoratet for naturforvaltning (2008): <http://www.dirnat.no/>

Engelien, E., M. Steinnes og V.V. H. Bloch (2005): *Tilgang til friluftsområder. Metode og resultater 2004*. Notater 2005/15, Statistisk sentralbyrå.

Haagensen, T. (2007): *Byer og miljø. Indikatorer for miljøutviklingen i de ti største kommunene*. Rapporter 2007/26, Statistisk sentralbyrå.

Jernbaneverket (2008): <http://www.jernbaneverket.no>

MD (1995): *Nasjonalt program for utvikling av fem miljøbyer*. T-1115, Miljøverndepartementet.

MD (1999): *Rikspolitiske bestemmelser etter § 17-1 annet ledd i Plan- og bygningsloven om midlertidig etableringsstopp for kjøpesentre utenfor sentrale deler av byer og tettsteder*. Statsrådssak nr. 1/99, Miljøverndepartementet.

OFV (2008): <http://www.ofv.no/> Opplysningsrådet for veitrafikken.

SFT (2000): *Å beskrive miljøtilstand og bærekraftig utvikling i byer og tettsteder: indikatorer og metode*, Rapport TA-1726, Statens forurensningstilsyn.

Skog og landskap (2008): <http://www.skogoglandskap.no/> Norsk institutt for skog og landskap.

Statens kartverk (2008): <http://www.statkart.no/> Norge i tall

Statens kartverk (2002): Elektronisk vegbase og GAB-registeret.

Statistisk sentralbyrå (2005): *Arealbruk i tettsteder. Småhusene krever plass*. Dagens statistikk 20. september 2005. (<http://www.ssb.no/emner/01/01/20/arealbruk>).

Statistisk sentralbyrå (2008a): Befolkning og areal i tettsteder. Fortsatt sterk vekst i tettstedene. Dagens statistikk 20. juni 2008. (<http://www.ssb.no/emner/02/01/10/bef tett/>).

Statistisk sentralbyrå (2008b): Fysisk planlegging i kommuner og fylkeskommuner. Færre dispensasjoner i strandsonen. Dagens statistikk 17. juni 2008. (<http://www.ssb.no/fysplan/>).

Statistisk sentralbyrå (2008c): Bygging i strandsonen (1985-2008). Jevn utbyggingstakt langs strendene. Dagens statistikk 2. juli 2008. (<http://www.ssb.no/emner/01/01/20/strandsonen/>).

Statistisk sentralbyrå (2008d): Arealbruk i sentrumssoner, 2008. Tettleiken aukar mest i sentra. Dagens statistikk 20. juni 2008. (<http://www.ssb.no/emner/01/01/20/arealsentrum/>).

Statistisk sentralbyrå (2002a): *Naturressurser og miljø 2002*. Statistiske analyser 55.

Statistisk sentralbyrå (2003): *Naturressurser og miljø 2003*. Statistiske analyser nr. 59.

St.meld. nr. 23 (2001-2002). *Bedre miljø i byer og tettsteder*. Miljøverndepartementet.

St.meld. nr. 21 (2004-2005): Regjeringens miljøvernpolitikk og rikets miljøtilstand, Miljøverndepartementet.

St.meld. nr. 26 (2006-2007): Regjeringens miljøpolitikk og rikets miljøtilstand, Miljøverndepartementet.

Vegdirektoratet (2008): <http://www.vegvesen.no/>

Annen litteratur

St.meld. nr. 29 (1996-97): *Regional planlegging og arealpolitikk*, Miljøverndepartementet.

St.meld. nr. 8 (1999-2000): *Regjeringens miljøvernpolitikk og rikets miljøtilstand*, Miljøverndepartementet.

St.meld. nr. 24 (2000-2001): *Regjeringens miljøvernpolitikk og rikets miljøtilstand*, Miljøverndepartementet.

St.meld. nr. 25 (2002-2003): *Regjeringens miljøvernpolitikk og rikets miljøtilstand*, Miljøverndepartementet.

